

EBÜ'L-LEYS es-SEMERKANDÎ

(bk. SEMERKANDÎ, Ebü'l-Lays).

EBÜ'L-MEÂLÎ,**Muhammed b. Ubeydullah**

(أبو المآلى محمد بن عبيدالله)

(V./XI. yüzyıl)

Dinler ve mezhepler tarihiyle ilgili en eski Farsça eser olan *Beyânü'l-edyân*'ın müellifi İranlı yazar (bk. BEYÂNÜ'L-EDYÂN).

EBÜ'L-MEÂLÎ**NASRULLAH-ı MÜNŞÎ**

(bk. NASRULLAH-ı ŞİRÂZÎ).

EBÜ'L-MEHÂSİN el-FÂSÎ

(أبو المحاسن الفاسى)

Ebü'l-Mehâsin Yûsuf b. Muhammed b. Yûsuf el-Fihri el-Fâsî (ö. 1013/1604)

Mutasavvıf.

19 Rebûlevvel 937'de (10 Kasım 1530) Kasrûlkebîr'de (Alcázarquivir) doğdu. Doğum yılı 938 olarak da kaydedilir. Kuzey Afrika fâtihi Ukbe b. Nâfi' el-Fihri'nin soyundan gelen ve Endülüş şehirlerinden Mâleka'nın (Malaga) tanınmış ailelerinden olan Beni'l-Cedd'e mensuptur. Ailesi IX. (XV.) yüzyılın sonlarına doğru Fas'a göç etti ve buraya nisbetle anıldı. Ticaretle uğraşan babası Muhammed b. Yûsuf daha sonra Kasrûlkebîr'e yerleşti. İlk tahsilini burada yapan Ebü'l-Mehâsin, Abdurrahman b. Muhammed el-Habbâz el-Kasrî'den Kur'an, fıkıh ve nahiv okudu. Genç yaşta devrin büyük velîlerinden Şâzeliyye şeyhi Abdurrahman el-Meczûb'a intisap etti. Tahsilini tamamlamak için biri 960'tan (1553) önce, diğeri 962'de (1555) olmak üzere iki defa Fas'a gitti. Aralarında İbn Celâl et-Tilimsânî, Abdurrahman b. İbrâhim ed-Dükkâlî ve Ahmed el-Mencür'un da bulunduğu birçok hocadan ders aldı. Daha sonra Kasrûlkebîr'e döndü ve ders vermeye başladı. Kısa sürede şöhrete kavuştu. Şeyhi Abdurrahman el-Meczûb onu takdir eder ve kendisine "çağının Gazzâlî'si" derdi. Abdurrahman el-Meczûb vefat edince (Zilhicce 976/Mayıs 1569) Şeyh Abdullah b. Hüseyin el-Megârî onun yerine geçti. Altı ay sonra

Megârî'nin ölümüyle de hilâfet Ebü'l-Mehâsin'e kaldı.

Ebü'l-Mehâsin, 986 (1578) yılında Portekizliler'e karşı yapılan meşhur Vâdil-mehâzin Savaşı'na katılarak yararlılıklar gösterdi (Selâvî, V, 80, 82). 988'de (1580) Fas'a göç etti; burada bir cami yaptırdı (1004/1595) ve ez-Zâviyetü'l-Fâsiyye diye anılan zâviyesini kurdu. Bundan bir yıl önce Tıtvân'da müridleri için kurdurduğu zâviye muhtemelen bu şehirdeki ilk zâviyedir (Muhammed Dâvûd, 1/2, s. 307). Geniş bir mürid ve talebe halkasına sahip olan Ebü'l-Mehâsin Karaviyyin Medresesi'nde *Kûtü'l-kulûb*, *İhyâ'ü'l-ûlûmî'd-dîn*, *eş-Şerisiyye fi âdâbî's-sülûk* gibi eserleri okuttu (Hasan es-Sâih, s. 374). Talebeleri arasında, daha sonra önemli bir âlim olan oğlu Muhammed el-Arabî başta olmak üzere İbrâhim es-Sayyâd, şeyhi Meczûb'un oğlu Muhammed es-Seb', Ebü'l-Abbâs Ahmed Şakrûn el-Fahhâr, Abdülvehhâb el-Humeydî ve Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman et-Tilimsânî et-Ticânî sayılabilir.

Ebü'l-Mehâsin 18 Rebûlevvel 1013 (14 Ağustos 1604) tarihinde Fas'ta vefat etti. Bâbülfütûh semtinde bulunan türbesi meşhur bir ziyaretgâhtır.

Fas bağımsızlık hareketi liderlerinden devlet ve fikir adamı Allâl el-Fâsî'nin (ö. 1974) atalarından olan Ebü'l-Mehâsin, kaynaklarda tasavvufî hakikat ve işaretler konusunda derin bilgi sahibi, zamanın kutbu ve bininci yılın müceddidi olarak nitelendirilir.

Ebü'l-Mehâsin el-Fâsî'nin biyografisiyle ilgili birçok eser kaleme alınmış olup oğlu Muhammed el-Arabî el-Fâsî'nin *Mir'âtü'l-meâsin min aḥbârî's-Şeyḥ Ebi'l-Mehâsin*, diğer oğlu Ahmed b. Yûsuf el-Fâsî'nin *el-Mineḥu's-şafiyye fi'l-esânîdî'l-Yûsufiyye*, torununun oğlu Muhammed Mehdi b. Ahmed b. Ali b. Yûsuf el-Fâsî'nin *el-Cevâhirü's-şafiyye mine'l-meâsini'l-Yûsufiyye* ve *Ravzatü'l-meâsini'z-zehiyye bi-me'âşirî's-Şeyḥ Ebi'l-Mehâsinî'l-behiyye*, yine torununun oğlu Abdurrahman b. Abdülkâdir b. Ali b. Yûsuf el-Fâsî'nin *İbtihâcü'l-kulûb bi-ḥaberi's-Şeyḥ Ebi'l-Mehâsin ve şeyhihi'l-Meczûb*, Muhammed b. Tayyib el-Kâdirî'nin *Ferîdetü'd-dürri's-şafi fi vaḥfi'l-cemâli'l-Yûsufî*, Süleyman b. Muhammed el-Hasenî'nin *İnâyetü'l-ülî'l-mecd bi-zikri Âli'l-Fâsî İbni'l-Mecd* adlı eserleri bunlar arasında zikredilebilir.

BİBLİYOGRAFYA:

Muhibbî, *Hulâsatü'l-eşer*, IV, 507; Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, I, 119-120; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikşâ*, V, 78, 80, 82, 193; VI, 110; Muhammed Dâvûd, *Târîhu Tıtvân*, Tıtvân 1379/1959, 1/2, s. 307, 310; 1/3, s. 318, 319, 335; L. Rinn, *Marabouts et Khouan*, Alger 1884, s. 232; Abbas b. İbrâhim, *el-İ'lam*, X, 398-418; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîḥ*, Dârülbeyzâ 1405/1984, II, 320; a.mlf., *es-Siyâse ve'l-mücteme'a fi'l-âsri's-Sa'dî*, Dârülbeyzâ 1408/1987, s. 348, 361-363; A. L. de Premare, *Sîdt 'Abd-er-Rahmân el-Mejdûb*, Paris 1985, s. 132-136, 141, 156, 184-189, 193-194, ayrıca bk. İndeks; Hasan es-Sâih, *el-Ḥadâretü'l-İslâmiyye fi'l-Mağrib*, Dârülbeyzâ 1406/1986, s. 374; E. Lévi-Provençal, "Abu'l-Mahâsin", *El²* (İng.), I, 138-139; Ch. Pellat, "al-Fâsi", *El²* (İng.), *Suppl.*, s. 302-303.

AHMET ÖZEL

EBÜ'L-MEHÂSİN el-HÜSEYNÎ

(bk. HÜSEYNÎ, Ebü'l-Mehâsin).

**EBÜ'L-MEHÂSİN
İBN TAĞRİBERDÎ**

(bk. İBN TAĞRİBERDÎ).

EBÜ'L-MU'TEMİR

(bk. SÜLEYMAN b. TARHÂN).

EBÜ'L-MUZAFFER es-SEM'ÂNÎ

(bk. SEM'ÂNÎ, Ebü'l-Muzaffer).

EBÜ'L-MÜEYYED-İ BELHÎ

(أبو المؤيد بلخي)

(IV./X. yüzyıl)

İslâmî dönem İran edebiyatının ilk müelliflerinden biri.

Hayatı hakkında bilgi yoktur. Bazı kaynaklardaki (*Târîḥ-i Sîstân*, s. 35; Bel'âmî, s. 40) kayıtlardan IV. (X.) yüzyılın ilk veya ikinci yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır.

Eserleri. Ebü'l-Müeyyed'in eserleri hakkında da kaynaklarda pek az bilgi vardır. Sadece adları günümüze kadar gelebilen bu eserler şunlardır: 1. *Şâhnâme-i Büzürg*. *Şâhnâme-i Mü'eyyedî* veya *Şâhnâme-i Bül-Mü'eyyed* adlarıyla da anılan bu eserinden dolayı Müeyyed-İ Belhî ilk şehname yazarları arasında yer almaktadır. Dakikî'nin manzum şehnamesine kaynaklık eden eserin yalnız küçük bir parçası günümüze kadar gelmiştir. 2. *Acâ'ibü'l-büldân*. *Acâ'ibü'l-ber ve'l-baḥr* adıyla da bilinen eser coğrafya ile ilgilidir. Kara ve denizlerdeki olağan üstü varlık ve olayları anlatan kitap

EBÜ'L-MÜEYYED-İ BELHÎ

Sâmânîler'den Nûh b. Mansûr'a (976-997) ithaf edilmiştir. 3. *Yûsuf u Züleyhâ*. İran edebiyatında bu konuda yazılan ilk mesnevidir. 4. *Kitâb-ı Gerşâsb*. Bu eser de Esedî-i Tûsî'nin (ö. 465/1073) *Gerşâsbnâme*'sinin kaynağını oluşturmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Târîh-i Sîstân (nşr. Melikü's-şuarâ Bahâr), Tahran 1314 hş., s. 13-14, 16-17, 35-37; Key-kāvûs b. İskender, *Kâbüs-nâme* (nşr. R. Levy), London 1951, s. 6; İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberîstân* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1324 hş./1945, s. 18; Avfî, *Lûbâb* (nşr. Saîd-i Nefîsî), Tahran 1335 hş., s. 264; Hidâyet, *Mecma'u'l-fu-şahâ*, Tahran 1295, I, 81; Bahâr, *Sebkşînâst*, Tahran 1321 hş., II, 8, 18-24; Safâ, *Edebiyyât*, I, 401-403, 611-612; a.mlf., *Hamâse-serâyât der İran*, Tahran 1324 hş./1945, s. 91-94; Rypka, *HIL*, s. 150, 152-154, 165, 179, 461, 633; a.mlf., *Târîh-i Edebiyyât-i İran* (trc. İsâ Şihâbî), Tahran 1354, s. 243, 246, 250, 268, 275, 317; G. Lazard, "Abu'l-Mu'ayyed-i Belhî", *Yâdnâme-i Jan Rypka*, Prag 1967, s. 95-101; a.mlf., "Abu'l-Mu'ayyad Balî", *Elr*, I, 340; *DMF*, I, 28.

ORHAN BİLGİN

EBÜ'N-NADR et-TÜSÎ

(أبو النصر الطوسي)

Ebü'n-Nadr Muhammed
b. Muhammed b. Yûsuf et-Tûsî
(ö. 344/955)

Hadis hâfızı, fakih.

250 (864) yılı civarında doğdu. Aslen Taberânîdir; Tûs'ta yaşayıp orada öldüğü için Tûsî nisbesiyle anılmıştır. Irak, Suriye, Mısır ve Hicaz gibi pek çok ilim ve kültür beldesini dolaşarak devrin tanınmış muhaddislerinden Osman b. Saîd ed-Dârimî, Hâris b. Ebû Üsâme el-Bağdâdî, Cehdamî, Ahmed b. Seleme en-Nisâbü'rî, Ebû Ali el-Kabbânî ve bilhassa Muhammed b. Nasr el-Mervezî'den faydalandı.

Güvenilir bir muhaddis olarak kabul edilen Ebü'n-Nadr, sahip olduğu geniş hadis kültürüyle çalışmalarını *Şahîh-i Müslim* üzerinde yoğunlaştırmıştır. *Müstahtarec** türünden olan ve günümüze ulaşmış olmadığı bilinmeyen kitabını talebelerinden Hâkim en-Nisâbü'rî rivayet etmiştir. Hadis alanındaki hizmetlerinin ve Tûs kadılığının yanı sıra öncelikle Şâfiî mezhebinin Horasan bölgesinde canlı tutmaya çalışmış ve orada ilmine başvuru bir kişi olmuştur. Doksan yılı aşan ömrünün yaklaşık üçte ikisini fetva vererek ve hadis çalışmaları ile değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Fetvalarından hiçbirinin tenkit edilmemiş olması, geniş ve sağlam bir fıkıh kültürüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu kadar fet-

vanın yanı sıra hadis ilmine dair eserlerini kaleme almak için yeterli zamanı nasıl bulduğu sorulduğunda gecenin üçte birini kitap yazmakla, üçte birini Kur'an okumakla, üçte birini de uyumakla geçirdiğini söylemiştir. Onun en belirgin özelliği zühd ve takvâ sahibi olmasıdır. Yıllarca nâfile oruç tutmuş, kendi yiyeceğinden fazlasını yoksullara dağıtmış ve insanların iyiliğe yönelip kötülüklerden sakındırmaya gayret etmiştir.

Ebü'n-Nadr et-Tûsî 13 Şaban 344 (2 Aralık 955) tarihinde Tûs'ta vefat etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 379; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 288-289; Zehebî, *A'lamü'n-nübela*, XV, 490-492; a.mlf., *Tezkiretü'l-huf-fâz*, III, 893-894; Safedî, *el-Vâfi*, I, 210; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 229; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huf-fâz* (Lecne), s. 366; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 368.

M. ALİ SÖNMEZ

EBÜ'N-NECM el-İCLÎ

(أبو النجم الجلي)

Ebü'n-Necm el-Fazl (el-Mufaddal)
b. Kudâme er-Râciz el-İclî
(ö. 125/743'ten önce)

Recez bahrinde yazdığı
şiiirleriyle tanınan Arap şairi.

Basra ve Kûfe civarında yaşayan Benî İcl kabilesine mensuptur. Emevîler devrinde yaşadığı bilinen İclî'den Muâviye'nin (661-680) sitayişle bahsettiğine bakılırsa o sırada yetişkin bir şair olduğu söylenebilir. Ebü'n-Necm şöhretinin zirvesine Hişâm b. Abdülmelik (724-743) zamanında ulaşmış ve Hişâm'ın halifeliğinin son yıllarında yetmiş yaşlarında vefat etmiştir.

Ebü'n-Necm, İslâmî devrin önde gelen recez şairlerinden olup bu şairlerin birinci tabakasında yer alır. Coşkulu bir şiir okuyuşu olduğu rivayet edilir. Edebiyat tenkitçileri onun da içinde bulunduğu dört recez şairi arasında (kendi kabilesinden Ağleb el-İclî, Benî Temîm'den Accâc ve oğlu Ru'be) tasvir konusunda en yüksek dereceyi ona verirler ve irticâlen şiir söyleyebildiği için ondan övgüyle söz ederler. Geleneksel kabile rekabeti sebebiyle aralarında düşmanlık bulunan iki şairden Ru'be'nin Ebü'n-Necm'i görünce ayağa kalktığı ve onun Araplar'ın en güzel recez söyleyen şairi olduğunu belirttiği, Ebü'n-Necm meşhur "Lâmiyye" kasidesini okuyup bitirince de, "İşte recez budur" diye takdirini ifade ettiği kaydedilir (İsfahânî, X, 151). Ebü'n-Necm şöhretini, Emevî halifelerinden Ab-

dülmelik b. Mervân ve Hişâm b. Abdülmelik ile Abdülmelik b. Bişr ve Haccâc gibi yöneticiler için yazdığı recez bahrindeki methiyelerine borçludur. Râviler onun irticâlen şiir söylemedeki başarısından ittifakla söz ederken bazı kelimeleri isabetsiz kullandığı için Asmaî tarafından tenkit edildiğini de belirtirler. Şiirlerinin muhtevasını daha çok, bedevî Araplar'ın hayatında önemli yeri olan eşyalarla yarış atı ve deve gibi hayvanların tasviri teşkil eder.

Ebü'n-Necm'in Ebû Saîd es-Sükkerî ve İbnü's-Sikkî tarafından derlenen divanı günümüze ulaşmamakla birlikte çeşitli kaynaklarda yer alan şiirleri Alâeddin Âgâ tarafından bir araya getirilip zor kısımları şerhedilerek *Divânü Ebi'n-Necm el-İclî* adıyla yayımlanmıştır (Riyad 1981). "Ümmü'r-recez" diye adlandırılan kasidesi de meçhul bir müellife ait şerhiyle birlikte Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndeki yazma nüshası (nr. 5758) esas alınarak Abdülazîz el-Meymenî (*et-Tarâ'ifü'l-edebiyeye*, Kahire 1937, s. 55-71) ve eksik bir şekilde Muhammed Behcet el-Eserî (*MMİADm*, VIII, 1928, s. 472-479) tarafından nesredilmiştir. Jaakko Hämeen-Anttila, derlediği yeni şiirleri de ilâve ederek divanı yeniden yayımlamaya başlamıştır (*Diwân of Abū'n-Nağm: Materials for the Study of Rağaz Poetry I*, Helsinki 1993).

Ömer Ahmed Halîl Hasan *Ebü'n-Necm el-İclî: aḥbâruhû ve eş'âruh* adlı bir doktora çalışması yapmış, çeşitli kaynaklarda dağınık halde bulunan şiirlerini toplayarak açıklamış ve bir makale ile de bu çalışmasını tanıtmıştır (bk.bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebü'n-Necm er-Râciz, *Divân* (nşr. Alâeddin Âgâ), Riyad 1401/1981; Cumahî, *Fuḥūlû's-şu'arâ*, II, 737, 745, 753; İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ* (nşr. Müfid Kamîha), Beyrut 1985, s. 400-404; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, X, 150-161; Merzûbânî, *Mu'cemû's-şu'arâ* (nşr. F. Krenkow), Kahire 1354 — Beyrut 1402/1982, s. 310-311; Abdülkâdir el-Bağdâdî, *Hzânetü'l-edeb*, I, 103-106; Abdürrahîm b. Ahmed el-Abbasî, *Me'âhidü't-tenşîs* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1367/1947, s. 19; Blachère, *Târîhu'l-edeb*, s. 617; Sezgin, *GAS*, II, 371-372; Cl. Huart, *Arap ve Arap Dilinde İslâm Edebiyatı* (trc. Cemal Sezgin), Ankara 1971, s. 63-64; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, I, 682-685; Şevkî Dayf, *Târîhu'l-edeb*, II, 397-399; Recâ es-Seyyid el-Cevherî, *Fennü'r-recez fi'l-'asrî'l-'Abbâsî*, İskenderiye, ts. (Münşeâtü'l-Maârif), s. 52, 75-80; Ömer Ahmed Halîl Hasan, "Ebü'n-Necm el-İclî: aḥbâruhû ve eş'âruh", *Ḥavliyyâtü fer'î'l-adâbî'l-'Arabîyye*, IV, Beyrut 1989, s. 313-316; Ch. Pellat, "Abu'l-Nadîm", *El*² (İng.), I, 142.

AHMET TURAN ARSLAN